

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 6. 2022. Issue 1.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS
MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 6. 2022. Issue 1. Podgorica, June 2022.

Publishing this issue of MJSS was supported by the Ministry of Science of Montenegro through the project „Post-socialist identity of Montenegro”.

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 6. 2022. Issue 1. Podgorica, June 2022.

CONTENTS:

SOCIALISM IN MONTENEGRO 1945-1990 Milan SCEKIC	p. 7.
POLITICAL IDEAS OF SOCIALIST MONTENEGRO AND THEIR MODERN REINTERPRETATION Adnan PREKIC	p. 37.
THE ROLE OF INDUSTRIALIZATION IN THE PROCESS OF CREATING SOCIALIST IDENTITY Nenad PEROSEVIC	p.51.
URBANIZATION AND SOCIALIST IDENTITY OF MONTENEGRO Ivan TEPAVCEVIC	p.63.
ARCHITECTURAL AND MONUMENTAL HERITAGE OF THE SOCIALISM ERA IN MONTENEGRO Slavica STAMATOVIC-VUCKOVIC	p.73.
CULTURAL AND SCIENTIFIC INSTITUTIONS OF THE SOCIALIST PERIOD Dragutin PAPOVIC	p.93.
THE ROLE OF FILM IN SHAPING SOCIALIST IDENTITY Zivko ANDRIJASEVIC	p.105.
LITERATURE AND SOCIALIST IDENTITY- EXPERIENCE OF MONTENEGRO Vladimir VOJINOVIC	p.117.
THE ROLE OF FINE ARTS IN FORMING SOCIALIST IDENTITY Jovan MUHADINOVIC	p.129.
MUSIC AND SOCIALIST IDENTITY Filip KUZMAN	p.143.
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS.....	p.166.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 6. 2022. Issue 1. Podgorica, June 2022.

SADRŽAJ:

CRNOGORSKI SOCIJALIZAM 1945-1990

Milan ŠĆEKIĆ..... str. 7.

POLITIČKE IDEJE SOCIJALISTIČKE CRNE GORE I NJIHOVA SAVREMENA REINTERPRETACIJA

Adnan PREKIĆ..... str.37.

ULOGA INDUSTRIJALIZACIJE U PROCESU OBLIKOVANJA SOCIJALISTIČKOG IDENTITETA

Nenad PEROŠEVIĆ..... str.51.

URBANIZACIJA I SOCIJALISTIČKI IDENTITET CRNE GORE

Ivan TEPAVČEVIĆ..... str.63.

ARHITEKTONSKO I SPOMENIČKO NASLJEĐE EPOHE SOCIJALIZMA U CRNOJ GORI

Slavica STAMATOVIĆ-VUČKOVIĆ..... str.73.

KULTURNE I NAUČNE INSTITUCIJE SOCIJALISTIČKOG PERIODA

Dragutin PAPOVIĆ..... str.93.

FILM U FUNKCIJI OBLIKOVANJA SOCIJALISTIČKOG IDENTITETA

Živko ANDRIJAŠEVIĆ..... str.105.

KNJIŽEVNOST I SOCIJALISTIČKI IDENTITET ISKUSTVO CRNE GORE

Vladimir VOJINOVIĆ..... str.117.

ULOGA LIKOVNE UMJETNOSTI U OBLIKOVANJU SOCIJALISTIČKOG IDENTITETA

Jovan MUHADINOVIĆ..... str.129.

MUZIKA I SOCIJALISTIČKI IDENTITET

Filip KUZMAN..... str.143.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.166.

Original scientific article

KNJIŽEVNOST I SOCIJALISTIČKI IDENTITET ISKUSTVO CRNE GORE

Vladimir VOJINOVIC¹

Fakultet za crnogorski jezik i književnost Cetinje

email: vladimir.vojinovic@fcjk.me

ABSTRACT:

The author analyzes the status of Montenegrin literature as a branch of art and a subject in the institutions of culture and science in Montenegro. The paper provides an overview of the most significant events in the field of institutional treatment of Montenegrin literature.

KEY WORDS: Montenegrin national identity; Montenegrin social literature; The University of Montenegro -UCG; Montenegrin Academy of Science and Art -CANU; Faculty for Montenegrin Language and Literature -FCJK.

SAŽETAK:

Autor u radu analizira status crnogorske književnosti kao grane umjetnosti i nastavnoga predmeta u institucijama kulture i nauke u Crnoj Gori. Rad donosi pregled najznačajnijih događaja na planu institucionalnoga tretmana crnogorske književnosti.

KLJUČNE RIJEČI: Crnogorski nacionalni identitet, crnogorska socijalna književnost, UCG, CANU, FCJK.

¹ VLADIMIR VOJINOVIC (Nikšić, 1978). Doktorirao iz oblasti crnogorske književnosti na Filozofskome fakultetu u Nikšiću. Organizator je prvih zajedničkih nastupa crnogorskih izdavača na sajmovima knjiga u Lajpcigu i Frankfurtu. Profesor je na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost na Cetinju, član Crnogorskoga PEN centra i predsjednik Društva crnogorskih izdavača. Glavni je i odgovorni urednik časopisa i izdavačke kuće Fokalizator. Objavio četiri romana i knjigu pripovjedaka.

Književnost, umjetnička pisana riječ, autohtoni je odgovor pojedinaca na poticaje sredine. Njeni korijeni su u dalekim oblicima i formama usmene književnosti, a nauka je nedvosmisleno pokazala kako sintetički procesi u usmenoj kulturi prate procese formiranja nacija. Misliti da se književnost ne smije sagledavati kao posljedica velikih društvenih kretanja možda je lijepo i popularno, ali je u isto vrijeme takva misao naivna. Zašto bi se onda, da nije drugačije, velike kulture otimala o nasljeđa manjih kultura, ili zašto bi magnetizam velikih nacionalnih književnosti privlačio i usisavao književnosti manjih nacija?

Odgovor na ovo retorsko pitanje na najbolji način dala je crnogorska književnost i njen viševjekovni status u domaćim institucijama prosvjete, nauke i kulture. Kad se studiozno sagleda period od osnivanja prvih srednjih škola u Boki u 14. vijeku do osnivanja Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju 2014. godine, onda postaje jasno zašto je Nauka o crnogorskoj književnosti jedna od najmlađih naučnih disciplina s nacionalnim predznakom u Evropi. Postaće jasno, naime, kako se i zašto se crnogorska književnost, uprkos tome što se njena književnost u kontinuitetu razvijala od paganskih vremena do danas, što su se u njenim okvirima vjekovima brusile usmene forme i što je iznjedrila izvjestan broj autorskih knjiga visokog estetskog dometa, od kojih se ne bi zastiđele ni književnosti većih evropskih država, sve do sredine šezdesetih godina XX vijeka sramežljivo, vaninstitucionalno i nesistematično izučavala u svojoj zemlji, a i poslije toga najčešće nedovoljno i neznački baš u matičnim institucijama.

Crnogorci tek u eri Socijalističke Federativne Republike Crne Gore dobijaju priliku da sistemski odgovore na zahtjev izučavanja vlastite kulture, pa tako i književnosti. U to vrijeme crnogorska književnost napokon dobija šansu da uđe u fokus domaće naučne javnosti, zahvaljujući činjenici da se formira Naučno društvo Crne Gore a potom i Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, kao i više fakulteta te i sam Univerzitet Crne Gore. Ono što nije pošlo za rukom dinastiji Petrović Njegoš (Vasiliju Petroviću Njegošu nije pošlo za rukom da osnuje Veliku školu, neku vrstu Filozofskoga fakulteta, a ni kralju Nikoli I Petroviću Njegošu, nije uspjelo da ostvari planove o pokretanju malog jugoslovenskog univerziteta u Baru), uspjelo je komunističkim vlastima.

Kulture iz ere socijalizma

Dakle, u fokus nauke crnogorska književnost sistemski ulazi tek u pretposljednjoj deceniji socijalizma, ali nije teško zaključiti da za ključni proboj izvan granica današnje Crne Gore, odnosno za svoju afirmaciju crnogorska književnost ima zahvaliti upravo mladim međuratnim socijalistima, koji su se i formalno organizovali već 1931. godine i najavili osnivanje sopstvenoga književnog časopisa. Časopis „Zapisi” iz toga vremena i „Slobodna misao” Stojana Cerovića, profesora nikšićke gimnazije, zabilježili su da je krajem 1931. godine ta mlada generacija književnika održala niz tribina, u Nikšiću, Podgorici i na Primorju. Po svemu sudeći, njihovo organizovanje pratila je i KP. Zahvaljujući tijesnoj saradnji sa članovima Komunističke partije, koji su u tom činu prepoznali interes nastavka borbe sa dinastičkim režimom, generacija mlađih književnika osnovala je u Nikšiću 1932. godine „Razvršje”, časopis za savremeni umjetnički i socijalni život. Pokrenut je direktnom inicijativom Komunističke partije u Crnoj Gori, kroz književne akcije grupe mladih crnogorskih književnih stvaralaca i istaknutih kulturnih i javnih radnika, uglavnom predstavnika opozicione Zemljoradničke stranke (Savez zemljoradnika) (Vujačić, 1978, 13). Ideja osnivanja ovog časopisa rođena je na beogradskim književnim večerima, a inicijativu je novcem i tehnikom podržao Stojan Cerović, urednik Slobodne misli. Razgovore o pokretanju časopisa sa Stojanom Cerovićem i Radovanom Pulevićem vodili su komunisti Boško Lazović i Niša Milanović, a prijedlog naziva potekao je od Đuze Radovića. Objavljena su samo tri broja, jer je nastavak rada redakcije spriječila cenzura. Poslije zabrane rada redakcije časopisa „Razvršje”, sudionici tzv. pokreta socijalne literature u Nikšiću su osnovali časopis „Valjci”, čiji je glavni urednik bio Stojan Cerović. Oprez pri odabiru tema i smireniji ton nijesu, prema očekivanjima, povećali izgled „Valjcima”, koji su već sljedeće godine, nakon osam objavljenih brojeva, podijelili sudbinu „Razvršja”. Slično je bilo i sa redakcijom časopisa „Granit”, koji se poslije gašenja „Valjaka” javio u Podgorici (1934).

Slobodan Vujačić je opsjednutost međuratnih crnogorskih književnika idejama tzv. pokreta socijalne literature tumačio i sa antropoloških pozicija, smatrajući da su oni bili i ne samo prividno u jednom stratumu – od rustikalnog i epskog mentaliteta do savremenih i moderno-praktičkih imperativa literature i politike. Piscu pokreta socijalne literature u Crnoj Gori konkretno su se nalazili u jednom permanentnom procijepu, jer su većinom bili i seljački sinovi i intelektualci a većinom odani komunističkoj ideologiji (Vujačić, 1978, 31–32). Temelj te Vujačićeve konstatacije (ne)

hotično se oslanja i na Frojđovu teoriju o totemističkoj kulturi, čemu u prilog ide i tekst Dušana Đurovića objavljen 1937. godine u Zeti. Đurović je u članku pod naslovom *Književno stvaranje u Crnoj Gori* ustvrdio kako je karakteristično to da svaki drugi Crnogorac hoće da postane ili političar, ili književnik, ili neki spisatelj. Taj naš književnik radi i stvara pod vrlo delikatnim prilikama u vremenu kada se vrši jedan krupan psihološki preporođaj i moralni prelom kod Crnogoraca uopšte (Đurović, 1937, 14).

Psihološki preporođaj i moralni prelom koje je donio crnogorski pokret, o kome su u manjoj ili većoj mjeri govorile sve značajnije studije posvećene tom fenomenu uopšte, te koji se odigrao na relaciji tradicija – savremenost, ili, metaforički izraženo, na relaciji Otac – Sinovi, samo je jedno od odličja te epohe. Zato se estetska vrijednost mnogih djela nastalih pod svodovima tzv. pokreta socijalne književnosti, uprkos brojnim ograničenjima, ne može se dovesti u pitanje (Frojđ, 1981, 306).

Slobodan Vujačić je uspio da popiše glavninu imena (njih 57) koja se vezuju za rad tzv. pokreta socijalne literature. Među navedenim kulturnim poslenicima su i: Janko Đonović, Stefan Mitrović, Vladimir Milić, Radosav Ljumović, Radovan Vuković, Milan Bandović, Labud Vušović, Mijat Mašković, Sait Orahovac, Vukajlo Kukulj, Radovan Zogović, Đordžije Lopičić, Nikola Lopičić, Vuk Lopičić, Đuza Radović, Mirko Banjević, Dušan Đurović, Dušan Baranin, Mihailo Vuković, Risto Ratković, Vasilije Leković, Dušan Vasiljević, Mihailo Lalić, Aleksandar Ivanović, Vladimir Mijušković, Mirko Stanišić, Budimir Tomović, Pavle Mijović, Junus Međedović, Čamil Sijarić, Bajo Sekulić, Niko S. Martinović, Radoje Mirković, Dušan Kostić, Čedo Vuković, Mirko Vujačić i Milovan Đilas.

Svaki od ovih ljevičarskih intelektualaca na svoj način doprinio je učvršćivanju socijalističkih ideja, a naročito učvršćivanju crnogorskoga nacionalnog identiteta. Posebno u epohi socijalističkih federativnih republika, neka od ovih imena postaju nezaobilazne tačke crnogorske kulture i književnosti. Po mnogima od njih biće nazvane institucije obrazovanja, kulture, kao i manifestacije kulture ili književne nagrade.

No, za temu koja nas je okupila bitnije je reći da su mnogi od ovih intelektualaca u posljernatnoj fazi, u kojoj je socijalizam doživio svoj zenit u Crnoj Gori, najdirektnije uticali na pokretanje naučnih i kulturnih institucija. Samim tim oni su i najzaslužniji za inicijativu da se crnogorska književnost izučava u Crnoj Gori kao autohtona književnost, koja ima svoj vlastiti viševjekovni kontinuitet.

Crnogorska književnost na Univerzitetu Crne Gore, osnivanje ICJK/FCJK

Zato će biti nadasve zanimljivo da napravimo svojevrsni uvid u status crnogorske književnosti, bilo kao segmenta kulture ili kao nastavnoga predmeta, na Univerzitetu Crne Gore. Kao što znamo, osnivanju prvog crnogorskog univerziteta, koje se i formalno dogodilo 1974. godine, prethodilo je osnivanje niza stručno-naučnih institucija. Ovaj podatak o UCG upravo pokazuje da se u pogledu obrade tema iz oblasti nauke o crnogorskoj književnosti kasnilo za razvijenim sredinama i kulturnim centrima Evrope i svijeta. No, u prvim godinama rada, mnoge od crnogorskih institucija bile su prinuđene da nastavu organizuju uz pomoć „uvezene pameti”, koja će umnogome uticati na to da se nacionalna književnost ne označi kao zasebna i autohtona, već kao podružnica neke od susjednih nacionalnih književnosti. O tome svjedoči i podatak da crnogorski školski sistem, uprkos preporukama Nastavnog plana da se zastupe specifičnosti crnogorskog kulturno-umjetničkog razvoja, (Starovlah, 2007, 289) sve do 1983. godine u nastavi osmogodišnjih škola nije adekvatno „pretresao“ nacionalnu književnost.

Zbog činjenice da se prvi put u visokoškolskoj ustanovi pojavila u nazivu predmeta, crnogorska književnost između ostalog ima zahvaliti velikoj društvenoj javnoj debati o nastavnom planu tog predmeta, koja je bila pokrenuta u ondašnjim crnogorskim glasilima, na čijim se stranicama godinama i odvijala. Jedan od učesnika te debate, kasnije i predavač crnogorske književnosti na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, na stranicama „Pobjede” i „Nikšićkih novina” uporno je ukazivao na potrebe osnivanja tog nastavnog predmeta na jednoj od crnogorskih katedri. Budući program valja graditi tako, pisao je Vojislav Nikčević, da u njemu dođe do izražaja opšti, internacionalni i nacionalni karakter literarnih pojava u mjeri i obimu koji dozvoljava predviđeni fond časova. U tome programu crnogorska književnost treba da zauzme prioritarno mjesto. Ako budući nastavnici u Pedagoškoj akademiji, kao jedinoj prosvjetnoj ustanovi te vrste u SR Crnoj Gori, ne formiraju svijest o vlastitoj nacionalnoj literaturi, onda je jasno da oni neće biti u stanju ni da razumiju internacionalni karakter književnih pojava. Uostalom, ne možemo očekivati da neko drugi u većoj mjeri od nas proučava našu književnost (Nikčević, Nikšićke novine, 11). Pet godina godina kasnije, kad je ključni posao strukturiranja nastavnog programa i planova na Pedagoškoj akademiji bio obavljen, Nikčević je konstatovao da je crnogorska književnost fondom časova adekvatno zastupljena u nastavnom programu (Nikčević, Pobjeda, 11).

Takvi nastavni planovi bili su na snazi do raspada SFRJ, dakle u socijalističkoj eri, nakon čega je došlo do svojevrsnih promjena i „usaglašavanja” nastavnog programa Odsjeka za srpski jezik i književnost s programima sličnih odsjeka na srpskim univerzitetima. Rezultat „usaglašavanja” rezultirao je time da su tek studijske 1997/1998. godine na Filozofski fakultet primljeni prvi postdiplomci iz oblasti jezika i književnosti. Takva dinamika rada, međutim, nije bila i jedina zbog koje se otvoreno kritikovala „unitaristička koncepcija” nastavnog programa. Govoreći o potrebi formiranja novog odsjeka, svoje viđenje uzroka takve situacije iznio je u Nezavisnom dnevniku „Vijesti” Vojislav Nikčević, (K. V, 10) naglasivši da očekivano uspostavljanje Crne Gore kao međunarodno priznate samostalne, nezavisne i suverene države neminovno mora iznjedruti i promjenu naziva Odsjeka za srpski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, te da bi novi naziv mogao glasiti Odsjek za crnogorski jezik i književnost.

U studijskoj 2005/2006. godini odsjek je ponio naziv Studijski program za srpski jezik i južnoslovenske književnosti. Imena crnogorskih pisaca i knjiga, koja su bila obuhvaćena Nastavnim planom ukinutog predmeta Crnogorska književnost, našla su se, rasuta, u aktima novih predmeta, poput Prosvjetiteljstvo i romantizam, Realizam, Specijalni kurs iz književnosti – Petar II Petrović Njegoš, Specijalni kurs iz književnosti – Ljubiša i Matavulj, Književnost prve polovine XX vijeka, Književnost druge polovine XX vijeka, Specijalni kurs iz književnosti – Pekić i Kiš i dr. Ti nastavni predmeti, obuhvatali su i pisce drugih južnoslovenskih književnosti koji su pripadali pomenutim epohama ili stilskim formacijama. Na jesen 2005. godine crnogorski pisci i udruženja pisaca i naučnika zbog toga su uputili niz protesnih saopštenja medijima, u kojima su ispoljili revolt zbog ukidanja nastavnog predmeta Crnogorska književnost na Filozofskom fakultetu. Bura u medijima potrajala je do zime, ali se pritisak nije značajnije odrazio na poslovanje Univerziteta i Filozofskog fakulteta.

Na proljeće 2006. godine, šest dana nakon referenduma o nezavisnosti, dekanica Filozofskog fakulteta u Nikšiću, prof. dr Bojka Đukanović, u intervjuu za „Art Vijesti” najavila je osnivanje novog studijskog programa, Katedre za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti (Vojinović, 2006, 6–7). I samo osnivanje Katedre, čiji je rad u ljeto 2008. godine odobrio Senat Univerziteta, pratile su desetine saopštenja pojedinaca i institucija, polemika, reagovanja i demantija. Uprkos ostrim stavovima, otvorenim konfrontacijama stručnjaka i laičke javnosti, ali i beskompromisnim polemikama kolega predavača, studijski program je počeo s

radom u skladu s aktima koji su se od akata Studijskog programa za srpski jezik i južnoslovenske književnosti razlikovala samo u dva nastavna predmeta. Nijedan se, međutim, nije odnosio na književnost.

Iako se prema Statutu Univerziteta Crne Gore do 30 odsto informacija u nastavnom programu svake godine može mijenjati, bez posebno zahtjevne procedure akreditovanja, akademske osnovne studije na Univerzitetu Crne Gore i dalje se odvijaju bez nastavnog predmeta koji je nekada nosio naziv Crnogorska književnost.

Međutim, potaknuti socijalističkim idejama i čistotom antifašističke borbe, crnogorski intelektualci novoga doba inicirali su 2007. godine osnivanje Instituta za crnogorski jezik i književnost, koji je 2014. godine transformisan u – Fakultet za crnogorski jezik i književnost. Rad te ustanove danas predstavlja ne samo vrijednost Crne Gore ili montenegrizike već slavistike u cjelini. Iako mlada, ta institucija po svemu je nadmašila rezultate rada CANU u domenu tumačenja i afirmacije crnogorskoga jezika i književnosti. Nećemo trošiti vrijeme na analizu rezultata rada CANU na ovim poljima, od momenta njena osnivanja do danas, već predlažemo da se pročita šira verzija ovoga istraživanja kad bude objavljena u zborniku, ali ćemo samo reći toliko da je CANU u pomenutim domenima, naročito, početkom devedesetih godina prošloga vijeka, koristila teme iz oblasti nacionalne književnosti da generiše novu energiju i uspostavi novi ideološki kurs, zasnovan na približavanju klero-nacionalističkim koncepcijama. O tome ponajbolje svjedoče izvještaji sa skupa o Njegošu iz 1993. godine.

Crnogorska književnost i udruženja pisaca

Za ovu priliku smatramo važnim to da se pozabavimo radom i organizovanjem rada književnika u socijalističkoj eri. Naime, u sedamdesetim i osamdesetim godinama prošloga vijeka, skoro svi značajniji crnogorski književnici bili su grupisani oko Udruženja književnika Crne Gore, državne kulturne organizacije koja je bila članica krunskog Saveza udruženja književnika Jugoslavije. Osnivanje tog udruženja prijetodilo je drugim društvenim gibanjima na planu uspostavljanja ravnopravnosti naroda i narodnosti u SFRJ, odnosno najavilo je činove osnivanja univerziteta, fakulteta i akademija.

UKCG osnovano je u prvoj poslijeratnoj godini, a osnivači su uglavnom bili i ranije pomenuti sudionici međuratnog pokreta socijalne literature. Golemo stvaralačko ali organizaciono iskustvo koje je odlikovalo najstarije članove, privlačilo

je i mlade snage, pa je UKCG raslo iz godine u godinu. Pokrenuto je i jedno od najznačajnijih književnih glasila, časopis za književnost i kulturu „Stvaranje”. Prvi broj časopisa objavljen je 1946. godine na Cetinju, a urednici prve sveske bili su Mihailo Lalić, Janko Đonović i Mirko Banjević. Od sljedeće godine, pa sve do prve sveske 1951. časopis je uređivao Janko Đonović. Njega je naslijedio Mirko Banjević, a od trećeg broja iz 1953. godine Čedo Vuković. Urednik prve sveske iz 1973. godine bio je Sreten Asanović, koji se na toj poziciji zadržao do 1990. godine. Svi urednici, s izuzetkom posljednjega pomenutog (koji je tokom Drugoga svjetskog rata bio maloljetan) bili su učesnici NOB-a, no i on potiče iz porodice koja je dala svoje odrasle sinove partizanskom pokretu. Takođe je važno reći da je „Stvaranje” bio časopis visoko kotiran u jugoslovenskim književnim krugovima, te da su u tom glasilu objavljivali Ivo Andrić i drugi najznačajniji jugoslovenski pisci. Stvaranje je tako, budući najznačajnijim književnim glasilom naglašeno lijeve, antifašističke koncepcije, bio jedan od stubova crnogorske kulture u epohi socijalizma.

No, uslovljenost rada UKCG i društveno-političkih okolnosti u SRCG krajem osamdesetih godina prošloga vijeka u velikoj mjeri doprinio je polarizaciji članova te kulturne organizacije na prosrpski i procnogorski orijentisane književnike. Ispostaviće se da je to samo refleksija podjele na kleronacionalističku i antifašističku Crnu Goru. Naime, sa dolaskom višestranačja uspostavljena je ključna duhovna tačka spram koje se poetički i stvaralački ravnao dobar dio crnogorskih književnika – bila je proslava šest vjekova od Kosovske bitke. U svijetlu tog događaja, u crnogorskim medijima članovi UKCG objavili su niz tekstova-saopštenja, kojima su „mjerili” težinu odluka sličnih udruženja u drugim republikama članicama. Jedan od najoštrijih tekstova objavljen je u „Pobjedi”, u januaru 1989. godine, kao odgovor na telegram predsjednika Društva književnika Kosova Ibrahima Rugove, u kome se crnogorski zahtjev za ukidanjem DKK tretira kao suludi i segregacijski, te onaj koji najmanje dolikuje piscima. Rugova je u tom telegramu naglasio „da ga ipak jedan takav zahtjev ne iznenađuje, jer se uklapa u poznate zahteve nekih najreakcionarnijih kulturnih i političkih krugova Beograda protiv svega što je albansko. Tu spada, pisao je Rugova, i 27. srpskih, crnogorskih i muslimanskih pisaca, koji su čak privilegovani u Društvu književnika Kosova, sa jednim ciljem da stvore još jednu optužbu protiv svojih kolega, albanskih pisaca, pod nalepnicom i frazom ‘etničke čistote’ i ‘nacionalne podvojenosti’, i da udovolje svojim nalagačima iz Udruženja književnika Srbije kao što ste i vi učinili ovom prilikom. Ali to se neće ostvariti. Nadamo se da to neće dozvoliti ni ostala društva i udruženja. Želimo vam više razuma

i spisateljske mudrosti u Novoj 1989. godini” (Faksimil Rugovinog telegrama, 15). Telegram je inicirao objavljivanje saopštenja UKCG u „Pobjedi”, u kome su, osim oštih kritika upućenih albanskim kolegama s Rugovom na čelu, iznijete i konkretne preporuke za dalji razračun s intencijom stvaranja etničkih društava (Ruganje po Rugovi, 15).

Rukovodstvo UKCG nije se obušilo samo na kosovske kolege, već je nastavilo da kritikuje i kolege iz Slovenije i Hrvatske.

Nagomilani problemi u crnogorskoj kulturi potakli su grupu književnika, koji su bili na liniji socijalizma i antifašizma, da istupi iz UKCG, a nakon toga došlo je i do promjene u uređivačkoj strukturi „Stvaranja”. Ime urednika Sretena Asanovića ne štampa se u impresumu već od prve sveske iz 1990. godine, a na tu funkciju stupio je Želidrag Nikčević. Sljedeće, 1991. godine časopis je uređivao Ranko Jovović. Oni koji su napuštali UKCG, stali su se grupisati oko nekoliko centara, s različitim nazivima. Takav javni nastup imao je za cilj da ublaži institucionalno cenzurisanje crnogorskih pisaca i javni linč crnogorske književnosti i njezina kontinuiteta, koji se sprovodio u nastavnim planovima i programima i odborima najviših naučnih tijela. Godine 1990. osnovano je Crnogorsko društvo nezavisnih književnika (CDNK). Tim činom povraćena je mogućnost da crnogorski književnici kreiraju kulturnu politiku učešćem u uređivanju ključnih kulturnih glasila i objavljivanjem rukopisa. I ne samo to – na bazi političkih i nacionalnih uvjerenja i opredjeljenja, ona književna Crna Gora, koja svoje nasljeđe nije smatrala dijelom susjedne nacionalne književnosti, uspostavila je kontratežu i započela antiratnu aktivnost.

Uporedo s osnivanjem CDNK, ista grupa književnika i intelektualaca bila je bitku za osnivanje Crnogorskog PEN centra i sticanje međunarodne podrške. S programskim zadatkom da štiti, razvija i afirmiše vrijednosti crnogorske kulture, književnosti i jezika, kao i kulture drugih naroda koji žive u Crnoj Gori, to tijelo osnovano je na Cetinju, 15. marta 1990. godine. Prvi predsjednik te organizacije, u čijem je osnivanju učestvovalo 20 crnogorskih intelektualaca, bio je akademik Pavle Mijović. Već u novembru 1991. godine, na 56. kongresu PEN-a u Beču, crnogorsko udruženje pisaca primljeno je u Međunarodni PEN (International PEN, London).

Godine 1993. na Cetinju je osnovana i Matica crnogorska, kao odgovor crnogorskih intelektualaca na strategije protivne ideji crnogorske nacije i identiteta. U korijenu ideje osnivanja te “društvene organizacije” bila je želja da se na institucionalno uređen način započne proces čuvanja i razvijanja nacionalne svijesti, dok je njen cilj bio i da odgovori na ona pitanja kojima su se u Hrvatskoj i Srbiji

slične organizacije bavile po više decenija (Špadijer, 1993–1994, 5).

Dvije godine poslije osnivanja Matice crnogorske, u Ulcinju je počela rad Izdavačka agencija „Plima” koja je okupila značajan broj novinara, književnika i kulturnih radnika. Od samog osnivanja „Plima” se uključila u kulturni život Crne Gore, njegujući ideje multietičnosti i tolerancije, a posljedica takvog nastupa je veliki broj objavljenih knjiga, crnogorskih autora različitih provincijalija, te rad na reviji, mjesečniku i časopisu za kulturu.

Karakter borbe crnogorskih nezavisnih kulturnih udruženja, te rezultat njihova rada na afirmaciji crnogorske kulture, poveo je ka osnivanju Dukljanske akademije nauka i umjetnosti. Crnogorski PEN centar i Crnogorsko društvo nezavisnih književnika zajedničkom odlukom formirali su Matičarsku komisiju koja je uvažavajući crnogorske specifičnosti, uradila Statut Dukljanske akademije i kriterije za prijem u njeno članstvo (Perović, 2000, 314). Na šednici organizovanoj 14. jula 1999. godine u Podgorici, osnovana je Dukljanska akademija nauka i umjetnosti (Perović, 1999, 12). Posebnu pažnju tijela DANU posvetila su Enciklopediji, budući da CANU ni osam godina poslije usvajanja Ukaza o Enciklopediji, nije bila privela kraju taj projekat. DANU je ubrzo počela rad i ostvarila brojne rezultate u oblasti književnosti. Pokrenut je časopis „Doclea”, a Akademija je došla u pošed rukopisa brojnih autora. Organizovane su konferencije, naučni skupovi, štampane knjige...

Nepunu godinu dana od osnivanja DANU, u maju 2000. godine, na Cetinju je gostovalo međunarodno književno udruženje „Grupa 99”, kada je nastala ideja o osnivanju nevladine kulturne organizacije Otvoreni kulturni forum, koja je u korijenu sadržala želju članova „Grupe 99” da Cetinje postane mjesto susreta pisaca i kulturnih djelatnika iz regiona. Godine 2001. osnovan je OKF.

Godine 2011, u aprilu, osnovano je Društvo crnogorskih izdavača, koje je objedinilo sve nekomercijalne crnogorske izdavače i organizovalo njihov nastup na najznačajnijim sajmovima knjiga u zemlji i inostranstvu.

Sedam godina kasnije, krenula je s radom redakcija časopisa za književnost i kulturu „Fokalizator”, u istoimenoj izdavačkoj kući. Ta kuća i njeno glasilo objavljuju i afirmišu savremenu crnogorsku književnost.

Zaključak

I najžešći oponenti crnogorske suverenosti i kulturnoga identiteta Crnogoraca ne troše snagu na osporavanje ukupne crnogorske književnosti. Njihove akcije ne idu dalje od jalovih pokušaja da se crnogorski književni klasici uvrste u nastavne

programe s predznacima drugih nacionalnih književnosti. Odnosno, ne idu dalje od pokušaja da se strategijskim otmicama nasilno otvore rupe u nastavnim planovima iz oblasti crnogorske književnosti, a onda ukaže na navodno nepostojanje njezina kontinuiteta. Ti i slični pokušaji ostali su i ostaju bez rezultata, budući da im se s lakoćom odupire viševjekovna argumentacija.

Problem statusa crnogorske književnosti leži, međutim, ne u oponentskim snagama, nego u neagilnosti i strahovima onih koji s punim pravom mogu da obavljaju ulogu njenih tumača, afirmatora i zaštitnika. Ako je u prošlim vremenima i bilo materijala za pokrivanje straha i inferiornih drhtaja, njemu je s povratkom državnoga suvereniteta, najjednostavnije rečeno, istekao rok upotrebe. No, fobije i jesu takve da sprječavaju objektivno rasuđivanje o okolnostima. Stoga domaći naučnici i nijesu u poziciji da razmišljaju slobodno i bez srama od „većih” nacionalnih književnosti i njihovih centara moći.

Osnivanjem Instituta za crnogorski jezik i književnost (2011), te njegovom transformacijom u Fakultet za crnogorski jezik i književnost (2014) stalo se s grubim kršenjem ljudskih prava.

Ono što, međutim, nipošto ne bi smjelo biti zaboravljeno je da je socijalistička epoha u istoriji Crne Gore, pa i u istoriji crnogorske književnosti kao jedne poddiscipline nauke o književnosti, prepoznata kao ona u kojoj je i konačno učvršćen nepobitni stav o postojanju kontinuiteta a time, dakako, i stav o autohtonosti crnogorske književnosti. Ne bi se smjelo zaboraviti da su ljevičari, socijalisti, komunisti, na dva načina pomogli taj proces. Najprije stvarajući djela neprolazne umjetničke vrijednosti, a potom i osnivajući institucije, čiji je zadatak bio da se, kao i sestrinske institucije u drugim republikama SFRJ, bave svojom kulturom, svojim jezikom i svojom književnošću.

REFERENCES:

- Delibašić, Rade. (2003) *Filozofski fakultet u Nikšiću (1977–2002)*, Filozofski fakultet.
- Đurović, Dušan. Književno stvaranje u Crnoj Gori, *Zeta* (Podgorica), VIII, 1, 1937, 14.
- Faksimil Rugovinog telegrama, *Pobjeda* [Titograd], 12. 01. 1989, 15.
- Frojd, Sigmund. (1981) *Iz kulture i umetnosti*, Matica srpska.
- K. V., Ukupni štokavski dijasistem sada nazivaju srpskim jezikom, *Vijesti* [Podgorica], 25. april 2001, 10.
- Nikčević, Vojislav. Crnogorska književnost u nastavnom planu, *Nikšićke novine* (Nikšić), 4. 3. 1977, 11.
- Nikčević, Vojislav. Dopune programa crnogorske književnosti, *Pobjeda* [Titograd], 3. 6. 1982, 11.
- Perović, Sreten. Osnivačka skupština DANU, *Doclea* [Podgorica], I/2000, 1, 314.
- Perović, Sreten. Svijest o svojoj kulturi i istoriji, *Vijesti* [Podgorica], 20. III 1999, 12.
- Ruganje po Rugovi, *Pobjeda* (Titograd), 12. 01. 1989, 15.
- Špadijer, Marko. Riječ na početku, *Godišnjak Matice crnogorske* [Cetinje], I/1993–1994, 1, 5.
- Starovlah, Miloš. (2007) *Istorija školstva u Crnoj Gori*, CID.
- Vojinović, Vladimir. Prof. dr Bojka Đukanović: 'Novi naziv – Crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti', *Art Vijesti* [Podgorica], 27. maj 2006, 6–7.
- Vujačić, Slobodan. (1978) *Crnogorska socijalna literatura*, *Pobjeda*.